

การวิเคราะห์ความแตกต่างเรื่อง กฐิน ในสมัยพุทธกาล-ปัจจุบัน
Analysis of the differences in Kathina in the Buddhist era – present

พระครูสุจิตพัฒนพิธาน สมจิตโต (ชูเชื้อ)

phrakhrusujitphatnaphithan samajittho (chuchueua)

อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

หน่วยวิทยบริการวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช (วัดหมอนไม้) จังหวัดอุดรธานี

Phrakhrusujit@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิเคราะห์ความแตกต่างเรื่อง กฐิน ในสมัยพุทธกาล-ปัจจุบัน ทำให้ทราบความเปลี่ยนแปลง และข้อดี-ข้อควรพัฒนาของการทอดกฐินในสังคมไทย คือ เกิดแนวทางในการแก้ไขปัญหาของการทอดกฐินในปัจจุบัน และแก้ไขให้ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาหรือพุทธบัญญัติ เพื่อให้พุทธศาสนิกชนทราบถึงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับพระวินัยถือเป็นการสร้างความเห็นที่ถูกต้อง (ทิฏฐุชุกัมม) เกิดเป็นต้นแบบและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับสังคม วัดกับชุมชน พระภิกษุสงฆ์และพุทธศาสนิกชน ในด้านการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดการสร้างศรัทธาในหมู่คณะและทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลดีขึ้น ทั้งนี้ หากวัดไม่มีการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน คนในชุมชนไม่ศรัทธา ก็จะส่งผลเสียต่อวัดได้ ดังนั้นพิธีกรรมทางศาสนาอย่างเช่น การทอดกฐินจึงเป็นการสร้างความสัมพันธ์และความสามัคคีระหว่างหมู่คณะได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ : ความแตกต่าง, กฐิน, พุทธกาล

Abstract

The comparative analysis of Kathin in the Buddhist-present period provides a note of change and the advantages and improvements of kathin in Thai society, namely, the solution to the problem of present-day kathin and correcting the buddhist or Buddhist principles so that buddhists know the facts about the discipline as a valid opinion (Titutjumm). It was born as a model and established a relationship between religion and society, temples and communities, monks and Buddhists. In terms of mutual assistance, This creates faith in the group and improves interpersonal relationships. In this regard, the If the temple does not establish a good relationship with the community. People in the community do not believe, they can negatively affect the temple. Religious rituals such as Kathin effectively create a relationship and harmony between the groups.

Keywords : Differences, Kathina, Buddha era

บทนำ

ประเพณีกฐินเป็นประเพณีสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่มีการยึดถือปฏิบัติมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล จนถึงปัจจุบัน ประเพณีกฐินยังเป็นพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญอย่างยิ่งของประเทศไทย ทุกชนชั้นในสังคมต่างให้ความสำคัญในพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาพิธีกรรมนี้ แม้สภาพสังคมจะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา และความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีก็ตาม แต่ประเพณีกฐินยังแฝงไว้ด้วยจุดประสงค์เดิมนั่นคือ การถวาย

ผ้ากฐินให้กับพระภิกษุสงฆ์นั้นไม่มีความเปลี่ยนแปลง พลังแห่งความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนยังคงฝังลึกในจิตใจ สอดแทรกไว้ด้วยความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่พร้อมสืบสานประเพณีทางพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนสืบไป

พระพุทธศาสนากับคนไทยเป็นวิถีปฏิบัติที่มีมาแต่ยาวนาน จากการศึกษาทางประวัติศาสตร์พบว่า พระพุทธศาสนาในประเทศไทยมีการเผยแผ่มาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย จนถึงปัจจุบัน จึงส่งผลให้วิถีด้านวัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตของคนไทยส่วนใหญ่ผูกติดกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างกลมกลืน เช่น หลักความรู้ อดิธรรม ความเชื่อ หลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา รวมถึงพิธีกรรมต่าง ๆ ล้วนแต่มีความสอดคล้องกับพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น

นอกจากนี้พบว่าในประเทศไทยมีการกำหนดวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและพิธีกรรมต่าง ๆ ไว้ชัดเจน เช่นเดียวกัน อาทิเช่น วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันมาฆบูชา วันเข้าพรรษา และวันออกพรรษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งวันออกพรรษา มีพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาพิธีกรรมหนึ่งที่น่าสนใจ คือ “กฐิน” เหตุที่กล่าวเช่นนี้เนื่องจาก พิธีกฐิน สามารถจัดได้เพียงปีละ 1 ครั้ง หลังออกพรรษา ภายใต้อำนาจกักตุนหลายประการ ดังนี้ 1. กฐินจำกัดประเภททาน คือ ต้องเป็นสิ่งทานอย่างเดียวกันเท่านั้น เจาะจงพระภิกษุสงฆ์รูปใดรูปหนึ่งไม่ได้ 2. กฐินจำกัดเวลา คือ ต้องถวายภายในเวลาจำกัดภายใน 29 วัน นับตั้งแต่วันออกพรรษา คือ เริ่มตั้งแต่แรม 2 ค่ำ เดือน 11 ถึงกลางเดือน 12 ตรงกับวันลอยกระทงซึ่งเป็นวันสุดท้ายของฤดูกาลถวายกฐิน 3. กฐินจำกัดงาน คือ พระรับผ้าต้อง ตัด เย็บ และครอง ในวันนั้นให้เสร็จภายในวันเดียว 4. กฐินจำกัดของ คือ ถวายผ้าจีวรสบง หรือสังฆาฏิผืนใดผืนหนึ่งจึงจะเป็นกฐิน ถ้าถวายของอื่นไม่เป็นกฐินจัดเป็นบริวารกฐิน 5. กฐินจำกัดผู้รับ พระที่รับต้องเป็นพระจำพรรษาในวัดนั้น พรรษาไม่ขาดตลอด 3 เดือน และมีจำนวนไม่น้อยกว่า 5 รูปขึ้นไป ต้องลงรับกฐิน โดยพร้อมเพรียงกัน 6. กฐินจำกัดคราว คือ การรับกฐินวัดหนึ่งจะสามารถรับกฐินได้ครั้งเดียวใน 1 ปี (สมชาย ใจดี และยรรยง ศรีวิริยาภรณ์, 2536 : 76)

ความเป็นมาของกฐินในสมัยพุทธกาล

สมัยพุทธกาล เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมสั่งสอนประชาชนจนมีกุลบุตร เข้ามาบวชปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และสามารถบรรลุผลจำนวนมาก ในสมัยต้น ๆ ยังไม่มีการทอดกฐิน แต่มีการจำพรรษาตั้งแต่ปีที่ตรัสรู้แล้ว และยังไม่ได้มีการประกาศหรือบัญญัติไว้อย่างเป็นทางการ ต่อมาพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติอย่างเป็นทางการให้พระภิกษุจำพรรษาในอาวาสต่าง ๆ ภายในฤดูฝนเป็นเวลาสามเดือน และสาเหตุนี้เองจึงทำให้มีการแสวงหาผ้าจีวร โดยการชวนขวายเป็นมาเอง โดยวิธีบังสุกุล จึงเรียกว่า ผ้าบังสุกุล หรือ ผ้าเปื้อนฝุ่น พระภิกษุจะต้องแสวงหาผ้าที่ไม่มีเจ้าของที่มีผู้เอาไปทิ้งไว้ในสถานที่ต่าง ๆ มาตัดเย็บ ย้อม ทำเป็นสบงจีวร หรือ สังฆาฏิ ให้เสร็จในระยะเวลาที่กำหนด หากเกินกำหนดจะต้องสละผ้าที่ได้มานั้นนับเป็นความลำบากของพระภิกษุสงฆ์

ดังนั้น กล่าวได้ว่า การกำเนิดผ้าบังสุกุลนี้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายผ้าบังสุกุลไว้ว่า ผ้าบังสุกุล หรือ บังสุกุลจีวร หมายถึง ผ้าที่เกลือกกลั้วด้วยฝุ่น, ผ้าที่ได้มาจากกองฝุ่น กองหยากเยื่อ ซึ่งเขาทิ้งแล้วตลอดถึงผ้าห่มคลุมศพที่เขาทิ้งไว้ในป่า ไม้ไผ่ผ้าที่ชาวบ้านถวาย เป็นผลจากการแสวงหาผ้าของภิกษุในสมัยพุทธกาล เป็นการแสวงหาผ้าด้วยตัวของภิกษุเองตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น กองขยะ ป่าช้า หรือข้างถนน เพราะในสมัยนั้นผ้าเป็นของหายาก ภิกษุผู้ถือบิณฑบาตถึงคะจตุรงค์อย่างเคร่งครัดยังมีอยู่ และท่านเหล่านั้นก็ปฏิเสธที่จะรับผ้าจากทายก ทายิกาอื่นใด ดังตัวอย่างที่ปรากฏในอรุทธกถาธรรมบทเรื่องเทพธิดาถวายผ้าแก่พระอนรุทธเถระว่า

“ในวันหนึ่งพระเถระมีจีวรเก่าแล้วแสวงหาจีวรในที่ทั้งหลายมีกองหยากเยื่อเป็นต้น หญิงภรรยาเก่าของพระเถระนั้นในอดีตภาพที่ 3 แต่อดีตภาพนี้ได้เกิดเป็นเทพธิดาชื่อชาลีในดาวดึงส์ภพ นางชาลีเทพธิดานั้นเห็นพระเถระเที่ยวแสวงหาท่อนผ้าอยู่จึงถือผ้าทิพย์ 3 ผืน ยาว 3 ศอก กว้าง 4 ศอก แล้วคิดว่า ถ้าเราจักถวายโดยทำนองนี้พระเถระจักไม่รับจึงวางผ้าไว้บนกองหยากเยื่อแห่งหนึ่งข้างหน้าของพระเถระนั้น ผู้แสวงหาท่อนผ้าทั้งหลายอยู่โดยอาการที่เพียงชายผ้าเท่านั้นจะปรากฏได้ พระเถระเที่ยวแสวงหาท่อนผ้าอยู่โดยทางนั้นเห็นชายผ้าของท่อนผ้าเหล่านั้นแล้ว

จึงจับที่ชายฝ้านั้น นั่นแล อดมาอยู่เห็นผ้าทิพย์มีประมาณดังกล่าวถือเอาด้วยคิดว่า ฝ้านั้นเป็นผ้าบังสุกุลอย่างอุกฤษฏ์ นอน ดังนี้แล้วหลีกไป” (ขุ.ธ. 25/93/53)

จากข้อความข้างต้นนี้ พบว่า พระภิกษุผู้ถือบังสุกุลถึงคะจตุรงค์อย่างอุกฤษฏ์ ย่อมไม่รับผ้าจากผู้อื่นใด ท่านเหล่านี้มีความประสงค์จะแสวงหาผ้าบังสุกุลด้วยตนเองตามมีตามได้ ส่วนทายก ทายิกาในสมัยนั้น หากมีความต้องการจะถวายผ้าบังสุกุลแก่พระภิกษุ ก็ต้องใช้อุบายถวายทางอ้อมโดยคอยสังเกตว่า พระรูปไหนครองจีวรเก่ามาก หรือขาดแล้ว ก็กินเอาเองว่าท่านคงต้องการเปลี่ยนจีวรใหม่ ต้องคอยสังเกตดู ท่านเดินผ่านไปมาทางไหนเป็นปกติ ในขั้นแรกก็นำผ้าไปวางทิ้งไว้ในป่าช้าบ้าง นำไปหมกในกองขยะบ้าง หรือ ทิ้งไว้โดยเปิดเผย แต่ต้องทำด้วยอุบายให้ท่านเชื่อว่าเจ้าของทิ้ง หรือไม่มีเจ้าของแล้ว เมื่อพระท่านเห็นเช่นนั้น ท่านก็ถือเอาโดยบังสุกุลสัญญา ถ้าไม่ทำอย่างนี้หรือ ทำให้ท่านรู้ว่า มีใครคอยช่วยเหลือ ท่านก็จะรังเกียจและไม่ยอมเก็บฝ้านั้นไปใช้

นอกจากผ้าบังสุกุลจะเป็นผ้าที่จำเป็นสำหรับการใช้สอยของพระภิกษุ แต่ผ้าบังสุกุลนี้ถือได้ว่าเป็นผ้าที่หาได้ยาก เพราะต้องเป็นผ้าที่ตกอยู่ในกองขยะ หรือ ป่าช้า และต้องเป็นผ้าที่ภิกษุเก็บได้ด้วยตนเอง จึงจะสามารถนำมาใช้สอยทำเป็นผ้าถุงและผ้าห่มได้ ทำให้เหล่าทายก ทายิกาผู้มุ่งหวังผลทานอันไพศาลในพระศาสนาไม่อาจสร้างสมบุญกุศลจากการถวายโดยตรงได้ ด้วยเหตุนี้ หมอชิวโกมารักจึงได้กราบทูลขอพุทธานุญาตให้เหล่าภิกษุรับผ้าคณบดีจีวรแทนผ้าบังสุกุลได้บ้าง ดังปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 5 ดังนี้

ชิวโกมารักกราบทูลว่า พระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ถือผ้าบังสุกุลอยู่เป็นวัตรผ้าสีไวยะกะคู่นี้เป็นผ้าเนื้อเลิศ ประเสริฐสุด มีชื่อเด่นเยี่ยมกว่าผ้าเป็นอันมาก หลายร้อย หลายพัน หลายแสนคู่ พระเจ้าปชโชตทรงส่งมาพระราชทาน พระองค์โปรดรับผ้าสีไวยะกะคู่นี้ 1 ของข้าพระองค์เถิดพระพุทธเจ้าข้า และโปรดทรงอนุญาตคหบดีจีวรแก่ภิกษุสงฆ์

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับผ้าสีไวยะกะแล้ว ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมมีกถาเพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุแล้วรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตคหบดีจีวร รูปใดปรารถนาจะถือผ้าบังสุกุลก็ได้ รูปใดปรารถนาจะรับคหบดีจีวรก็ได้ แต่เราสรรเสริญการยินดีตามปัจจัยที่ได้”

คนทั้งหลายในกรุงราชคฤห์ทราบข่าวว่า “พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตคหบดีจีวรแก่ภิกษุทั้งหลาย” คนทั้งหลายเหล่านั้นต่างรื่นเริงบันเทิงใจว่า “บัดนี้พวกเราจะได้ถวายทาน จะบำเพ็ญบุญ เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตคหบดีจีวรแก่ภิกษุทั้งหลาย” ชั่วเพียงวันเดียว จีวรหลายพันผืนได้เกิดขึ้นในกรุงราชคฤห์ (วิ.ม. (ไทย) 5/337/157 – 198)

ในกาลก่อนพระพุทธเจ้าอนุญาตเฉพาะแต่ผ้าบังสุกุลเท่านั้นต่อมาภายหลังเมื่อหมอ ชิวโกมารักได้ทูลขออนุญาตแล้ว พระพุทธองค์ก็ทรงยินยอมให้พระภิกษุรับผ้าคหบดีจีวรจากทายก ทายิกาได้บ้าง แต่ถึงอย่างนั้น หากพระภิกษุท่านใด มุ่งหวังที่จะขจัดขัดเกลากิเลสของตนเองอยู่เป็นนิตย์ จะแสวงหาผ้าบังสุกุลด้วยตนเอง พระพุทธองค์ก็ทรงสรรเสริญต่อพระภิกษุท่านนั้น เพราะท่านยินดีต่อปัจจัยตามที่ตนแสวงหามาได้ ซึ่งเป็นแนวทางการปฏิบัติตามหลักปึงสุกุลิคะจตุรงค์ (ปึงสุกุลิคะจตุรงค์ คือ ถือใช้แต่ผ้าบังสุกุล)

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมมีกถาเพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ แล้วรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุผู้จำพรรษาแล้วกรานกฐิน” (วิ.ม.(ไทย) 5/306/146)

ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าทรงมีพุทธานุญาตให้ภิกษุที่อยู่จำพรรษาในวัดต่าง ๆ ครบ 3 เดือน คือ ตั้งแต่แรม 1 ค่ำ เดือน 8 ถึง ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 เรียกว่า “จำพรรษา” ครั้นออกพรรษาก็เป็นธรรมเนียมที่พระภิกษุจะต้องแสวงหาผ้าเพื่อซ่อม หรือผลัดเปลี่ยนไตรจีวรใหม่ ซึ่งมีระยะเวลา 1 เดือน ตั้งแต่แรม 1 ค่ำเดือน 11 ถึงขึ้น 15 ค่ำเดือน 12 เป็นเวลา “กฐินจีวร”

ในธรรมบทภาค 4 กล่าวถึงพิธีการทอดกฐินในสมัยพุทธกาลว่า ครั้งพุทธกาลมีการประชุมใหญ่ในการทำผ้า เมื่อครั้งพระอนุรุทธะได้ผ้าบังสุกุลมา จะทำจีวรเปลี่ยนผ้าครองสำหรับแก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงทราบจึงพร้อมด้วย

พระภิกษุ 500 รูป เสด็จไปประทับเป็น ประธานในวันนั้น พระอสีติมหาสาวกก็ไปร่วมประชุมช่วยทำผ้ากฐิน พระมหากัสสปะนั่งอยู่ต้นผ้า พระสารีบุตรนั่งอยู่ท่ามกลางผ้า พระอนานนท์นั่งอยู่ปลายผ้า พระภิกษุสงฆ์ช่วยกันกรอด้วย สำหรับเย็บ พระบรมศาสดาทรงสนเข็ม พระโมคคัลลานะ เป็นผู้อดทนกิจการทั้งปวง ประชาชนต่างนำสิ่งของไปถวาย เมื่อทำผ้าเสร็จแล้ว จึงมีการประชุมสงฆ์ทำสังฆกรรมเกี่ยวกับผ้ากฐิน (พระมหาอารีย์ พลภักโก และพระมหาสมบุญ อนุตตโย, 2558 : 61)

การทอดกฐินในสมัยพุทธกาลมีจุดกำเนิดมาจาก ผ้าบังสุกุล หรือ ผ้าเปื้อนฝุ่นที่ไม่มีเจ้าของและเขาทิ้งไว้ตามทีต่าง ๆ พระภิกษุสงฆ์ผู้ปรารถนาผ้าบังสุกุลจะเที่ยวแสวงหาผ้าบังสุกุลที่วางตามป่าช้า กองขยะ ตามถนนหนทางที่เขาทิ้งไว้ จากนั้นพระภิกษุสงฆ์จะซักผ้าที่เปื้อนฝุ่นเหล่านั้น นำมาซักให้สะอาด แล้วนำมาตัด เย็บ ย้อม เป็น ผ้านุ่งห่มต่อไปเพื่อความเป็นผู้มีชีวิตเรียบง่ายมีน้อยสันโดษในสิ่งที่มีอยู่และเป็นแนวทางแห่งการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นต่อมาพระองค์ทรงอนุญาตให้รับผ้าคหบดีจีวรของอุบาสกอุบาสิกาที่ถวายกับพระภิกษุได้ซึ่งบุคคลแรกที่ถวายผ้าคหบดีจีวรในพระพุทธศาสนา คือ ท่านชีวกโกมารภัจ ทำให้พระภิกษุแสวงหาผ้าบังสุกุลมาใช้สอยได้ง่ายขึ้น ทั้งยังเป็นการอนุเคราะห์ให้ชาวบ้านได้รับผลบุญอันไพศาลอีกด้วย ทั้งนี้รูปแบบการทอดกฐินในสมัยพุทธกาล มีลักษณะทำอย่างยาก หรือที่เรียกว่า จุลกฐิน ซึ่งในสมัยพุทธกาลเป็นกิจของพระสงฆ์ในวัด ที่จะต้องช่วยกันทำให้เสร็จเป็นจีวรในวันเดียว ผ้าส่วนใหญ่ที่ได้เป็นผ้าบังสุกุล หรือ ผู้ศรัทธาหาผ้ามาถวายเอง คนเดียวก็ถวายได้ ไม่มีพิธีการใด ๆ ในการถวายผ้า เมื่อพระสงฆ์รับผ้ากฐินแล้ว ต้องนำไปเข้าพิธีสวดอุทิศกุศลกรรมวาจา และการกรานกฐินต่อไปตามพระวินัยมีชาวบ้านบริเวณพื้นที่ใกล้วัดอำนวยความสะดวกในเรื่องอาหารและน้ำ

รูปแบบการทอดกฐินในปัจจุบัน

รูปแบบการทอดกฐินในสังคมไทย เริ่มมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน เป็น ศาสนพิธีที่ถูกกำหนดให้เป็นรูปแบบประเพณีของบ้านเมือง วิธีการปฏิบัติจึงถูกกำหนดให้เป็นไปในแนวทางปฏิบัติเดียวกันทั้งประเทศ ซึ่งชนิดกฐินของประเทศไทย นั้นมี 2 ชนิด คือ

1. จุลกฐิน คือ คำเรียกรวมการทอดกฐินที่ต้องทำด้วยความรีบด่วน โดยต้องอาศัยความสามัคคีของผู้ศรัทธาจำนวนมาก เพื่อผลิตผ้าไตรจีวรให้สำเร็จด้วยมือภายในวันเดียว กล่าวคือ ต้องเริ่มตั้งแต่เก็บผ้า ตัดเย็บ ย้อม และถวายให้พระสงฆ์กรานกฐินให้เสร็จภายในเวลาเช้าวันหนึ่งจนถึงย่ำรุ่งของอีกวันหนึ่ง ดังนั้น โบราณจึงนับถือกันว่า การทำจุลกฐินมีอานิสงส์มาก เพราะต้องใช้ความอุตสาหพยายามมากกว่ากฐินแบบธรรมดา (มหากฐิน) ภายในระยะเวลาอันจำกัด โดยจุลกฐินนี้ปัจจุบันมักจัดเป็นงานใหญ่ มีผู้เข้าร่วมเป็นจำนวนมาก

2. มหากฐิน เป็นศัพท์ที่เรียกเพื่อหมายความถึงการทอดกฐินที่มีบริวารกฐินมาก ไม่ต้องทำโดยเร่งรีบเหมือนจุลกฐิน มหากฐินคือกฐินที่ทอดถวายตามวัดต่าง ๆ ในประเทศไทยในปัจจุบัน ที่จะมีการรวบรวมจุดปัจจัยไทยธรรม และสิ่งของต่าง ๆ เพื่อนำไปเป็นเครื่องประกอบในงานกฐินถวายแก่พระสงฆ์ เพื่อนำไปทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาต่อไป (มหากฐินไม่ใช่ศัพท์ที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก) โดยมหากฐินนั้นอาจเป็นกฐินที่มีเจ้าภาพเพียงคนเดียวหรือกฐินสามัคคีก็ได้

อย่างไรก็ตาม การทำบุญทอดกฐินพุทธศาสนิกชนทั่วไปจะถือว่าได้บุญมาก เพราะจำกัดด้วยข้อกำหนดหลายอย่างคือ เป็นการถวายทานที่จัดเป็นกาลทานอันอยู่ในลักษณะสังฆทานประเภทหนึ่งไม่เจาะลงพระสงฆ์รูปใดรูปหนึ่งมุ่งถวายต่อสงฆ์โดยแท้ โดยชาวพุทธถือว่าการทำบุญทอดกฐินในลักษณะถวายสังฆทานกับพระสงฆ์จะได้รับอานิสงส์มากสามารถทำให้ผู้บุญกฐินเข้าถึงมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติได้ในที่สุดแม้ว่าในพระไตรปิฎกจะไม่ได้กล่าวถึงอานิสงส์แห่งการทอดกฐินโดยตรงก็ตาม แต่ก็ประมวลกล่าวถึงอานิสงส์แห่งการทำบุญและถวายทาน “รูปแบบการทอดกฐินในสังคมไทยปัจจุบัน เริ่มด้วยเจ้าภาพของกฐิน ถ้าเป็นกฐินพระราชทานต้องปฏิบัติตามระเบียบที่กรมการศาสนากำหนด ถ้าเป็นกฐินราษฎร์ประชาชนหรือผู้ศรัทธาหรือพระสงฆ์ที่อยู่ต่างวัดจองกับวัด

โดยตรง จะเป็นกฐินสามัคคี แบบมหากฐิน หรือ จุลกฐินก็ได้ มีขั้นตอนการดำเนินการคือ การจัดเตรียมเครื่องกฐิน มีบริวารกฐิน องค์ประกอบเรื่อง ธงกฐิน และมีกิจกรรมสร้างแรงจูงใจตามความนิยมของสังคมและพิธีการทางศาสนา คือ การถวายผ้ากฐินของฝ่ายเจ้าภาพและพิธีกรานกฐินของฝ่ายสงฆ์ (สุริย์ ชนะโสภิตานนท์, 2560, น.112)

วิเคราะห์ความแตกต่างเรื่องกฐิน ในสมัยพุทธกาล และปัจจุบัน

เรื่องพิธีกรรม

พิธีกรรมถือเป็นรูปแบบการปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนเพื่อให้เกิดแนวทางการปฏิบัติที่เป็นรูปแบบเดียวกัน ทั้งนี้ เมื่อเปรียบเทียบพิธีกรรมในสมัยพุทธกาลกับสมัยปัจจุบันแสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจน กล่าวคือ ในสมัยพุทธกาลการทอดกฐินไม่ได้มีพิธีกรรมอะไรมากนักเพียงนำผ้าบังสุกุลไปถวายหรือวางไว้ตามโขดหินต้นไม้ ก็สามารถถวายกฐินได้ แต่ปัจจุบันด้วยรูปแบบและวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปแบบไม่มีที่สิ้นสุดตามความก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การกำหนดรูปแบบของพิธีกรรมจึงถูกกำหนดขึ้นเพื่อให้เกิดการปฏิบัติที่เป็นรูปแบบเดียวกันภายในสังคมแสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของประเพณีที่แฝงไว้ด้วยมนต์เสน่ห์แห่งวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นที่น่าสนใจ ทั้งนี้ความแตกต่างเรื่องกฐินในสมัยพุทธกาล และปัจจุบัน สามารถสรุปได้ ดังนี้

1. ในสมัยพุทธกาลการทอดกฐินไม่มีพิธีกรรมอะไรมาก แม้แต่การจงกฐินก็ไม่มีปรากฏในพระคัมภีร์ แต่ในยุคปัจจุบันกำหนดให้มีการจงกฐิน และบอกเรียไร เช่น การติดป้ายประกาศ การแจกซองกฐิน ซึ่งถือว่าเป็นปฏิบัติวินัยสงฆ์เป็น กฐินเดาะ
2. ในสมัยพุทธกาลพิธีกรรมในการทอดกฐินเป็นไปตามพุทธบัญญัติ แต่ในปัจจุบันพิธีกรรมเปลี่ยนแปลงไปตามสังคม มีกิจกรรมสังสรรค์ รื่นเริงในงานพิธีมากขึ้น

เรื่องผ้าบังสุกุล

ประเด็นหนึ่งที่ที่น่าสนใจในเรื่องความแตกต่างของการทอดกฐินในสมัยพุทธกาล และปัจจุบัน จากการศึกษาของผู้เขียน พบว่า ผ้าบังสุกุลในยุคปัจจุบันมีความแตกต่างไปจากสมัยพุทธกาลอย่างมาก จากเดิมที่มีข้อวินัยให้เลือกใช้ ผ้าขาว หรือ ผ้าเปื้อนฝุ่น นำมาอาศัยบังสุกุล โดยหมายถึง ผ้า 23 ชนิด ดังความว่า “พระโยคี เมื่อได้สมათานเอาตุ้มค้อย่างนี้แล้ว พึงเอาผ้าชนิดหนึ่งในบรรดาผ้า 23 ชนิดเหล่านั้น คือ ผ้าที่ตกอยู่ในป่าช้า, ผ้าที่ตกอยู่ในตลาด, ผ้าที่เขาทิ้งไว้ตามถนน ณ กองขยะมูลฝอย, ผ้าเช็ดครรรค์, ผ้าที่เขาใช้อาบนำมนต์, ผ้าที่เขาทิ้งไว้ที่ท่า, ผ้าที่คนเขาไปป่าช้าแล้วกลับมาทิ้งไว้, ผ้าที่ถูกเผาไฟไหม้, ผ้าที่โคขย้า, ผ้าที่ปลวกกัด, ผ้าที่หนูกัด, ผ้าที่ขาดกลาง, ผ้าที่ชายขาด, ผ้าที่เอามาทำธง, ผ้าที่เขาวงล้อมจอมปลวก, ผ้าของสมณะ, ผ้าที่เขาทิ้งไว้ ณ ที่อภิเษก, ผ้าที่เกิดด้วยฤทธิ์, ผ้าที่ตกอยู่ในทาง, ผ้าที่ลมพัดไป, ผ้าที่เทวดาถวาย, และผ้าที่คลื่นซัดบก ครั้นพึงฉีกส่วนที่ทรพลใช้ไม่ได้ทิ้งเสีย เอาส่วนที่ยังแน่นอนหาถาวรอยู่มงชักให้สะอาดแล้วทำเป็นจีวร เปลื้องผ้ากหบดีจีวรชุดเก่าออกแล้ว พึงใช้ผ้าชุดบังสุกุลจีวรแทน (พระพุทธโฆสเถระ, 2551, น.90)

สำหรับ ผ้าบังสุกุล ในปัจจุบันไม่ได้เป็นผ้าเปื้อนฝุ่นตามข้อกำหนดในพระไตรปิฎกแต่อย่างใด ผ้าบังสุกุลส่วนใหญ่ที่นำมาถวายในงานกฐิน จึงเปลี่ยนไปในรูปแบบของ ไตรจีวรสำเร็จรูป ซึ่งในเรื่องนี้มีข้อแตกต่างที่ชัดเจน ดังนี้

1. ผ้ากฐิน หรือผ้าไตรจีวร ในปัจจุบันเป็นผ้าสำเร็จรูปซึ่งมีการจัดเย็บสำเร็จมาจากโรงงาน หรือร้านจำหน่ายสังฆภัณฑ์ เมื่อมีการทำพิธีแล้วพระภิกษุสงฆ์สามารถนำไปใช้ได้เลยโดยไม่ต้องดำเนินการตัด เย็บ ย้อม ให้เสร็จภายในวันเดียวตามที่พระวินัยกำหนด
2. ในปัจจุบันวัดในนิกายธรรมยุติกะบางแห่ง มีการปฏิบัติตามพระวินัยกำหนดอย่างเคร่งครัด นั่นคือ มีการถวายผ้าสีขาวในพิธีกฐิน เปรียบเสมือนเป็นผ้าบังสุกุล พร้อมอุปกรณ์ตัดเย็บ เช่น เข็ม ด้าย สีย้อมผ้า เป็นต้น เพื่อให้พระภิกษุสงฆ์ได้ทำตามข้อวินัยถูกต้องเป็นไปตามประเพณี

เรื่องบริวารกฐิน หรือ บริพาทกฐิน

ในสมัยพุทธกาล การถวายบริวารกฐิน ไม่มีปรากฏชัดเจนในพระวินัย ในยุคนั้นจะเป็นเพียงการทอดกฐินผ้าบังสุกุลเท่านั้น ซึ่งพระพุทธร่องทรงเครื่องครัดในเรื่องของ ผ้าบังสุกุล และ จีวรของสงฆ์ ทั้งนี้ มีเพียงข้อวินัยเกี่ยวกับบริวาร ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ซึ่งบริวารเหล่านี้มีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของสงฆ์ ซึ่งมีพุทธาอนุญาตให้พระภิกษุสามารถใช้บริวารเหล่านี้ในการดำเนินชีวิตได้ เนื่องจากเป็นปัจจัย 4 ในการดำเนินชีวิต ได้แก่

1. เครื่องอาศัยของพระภิกษุสามเณร มี ไตรจีวร บริวาร อื่น ๆ ที่จำเป็น
2. เครื่องใช้ประจำปี มีมุ้งหมอน กลด เตียง ตั่ง เก้าอี้ โอ่งน้ำ กระจ่าง กระทะ กระจเอน เต่า

ภาชนะสำหรับใส่อาหารคาวหวาน

3. เครื่องซ่อมเสนาสนะ มี มีด ขวาน สิว เลื่อย ไม้กวาด จอบ เสียม

4. เครื่องคิลานเภสัช มียารักษาโรค ยาสีฟัน แปรงสีฟัน จะใช้อุปโภค บริโภคเท่านั้น หากจะมี

ของที่ระลึกสำหรับแจกจ่ายคนในวัด หรือ คนมาร่วมงานกฐินก็ตามสมควร

เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบัน พบว่า มีการถวายบริวารกฐินยึดถือเป็นธรรมเนียมประเพณีปฏิบัติสืบต่อมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ซึ่งรูปแบบของบริวารกฐินก็ยังคงเหมือนเดิมคือ ปัจจัย 4 ในการดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ ดังนั้น บริวารกฐิน จึงเป็นการทะนุบำรุงให้พระภิกษุสงฆ์ดำเนินชีวิตสมณะได้สะดวกสบายขึ้น และมุ่งศึกษาปฏิบัติธรรมต่อไป “การจัดทาบบริวารกฐิน เช่น เครื่องใช้ไม้สอย ไม้กวาด จอบ เสียม มีดพริ้วต่าง ๆ รวมถึงเงิน เพราะเงินเป็นวัตถุเอนกประสงค์ ใช้ได้ทุกเรื่องบางครั้งเจ้าภาพคิดไม่ถึงแต่จำเป็นต้องใช้ และบริวารที่ญาติโยมนำมาถวายนั้น นำมาปิดกวาดทำความสะอาด รวมทั้งซ่อมบำรุง บูรณปฏิสังขรณ์ บางครั้งเจ้าภาพมีเงินมากก็สร้างถาวรวัตถุ เพื่อใช้สอยในพระศาสนา เช่น สร้างอุโบสถ เป็นสิ่งสำคัญทำให้เป็นพุทธศิลป์ เป็นที่เชิดหน้าชูตาในชุมชน คนผ่านไปมาได้เห็นแสดงถึงน้ำใจอันงดงามของคนในหมู่บ้าน ซึ่งปกติวัดเป็นสมบัติของสาธารณะ พระสงฆ์มาก็อยู่เพื่อดูแลรักษาบำรุงสิ่งที่มืออยู่ให้ดีต่อไป จะสร้างใหม่ก็สร้างต่อไป ทำให้ได้ใช้ประโยชน์ต่อไป (พระธรรมกิตติเมธี อ่างใน สุริย์ ชนะโสภิตานนท์, 2560, น.97)

เรื่องธงกฐิน

การทอดกฐินในสมัยพุทธกาลมีจุดประสงค์เพียงเพื่อการถวายผ้าบังสุกุลให้กับพระภิกษุสงฆ์เท่านั้น ไม่ได้หมายรวมถึงการถวายสิ่งอื่น จึงทำให้กฐินในสมัยพุทธกาลไม่มีการจัดทำธงกฐิน หรือ มีข้อวินัยในพระไตรปิฎกกล่าวถึง ธงกฐิน แต่อย่างไรก็ตามแต่จะมีเพียงแต่จากตามสูตรการกล่าวตักเตือนพระภิกษุและสามเณรที่บวชใหม่ให้ระวัง ภัย 4 อย่าง คือ อุมมิภย ภัยคลื่น, กุมภิลภย ภัยจระเข้, อาวิฏฐภย ภัยน้ำวน, สสุกาภย ภัยร้ายในน้ำอาจมีปลาร้าย เพื่อให้พระภิกษุและสามเณรได้ระมัดระวังในการครองสมณะเพศนั่นเอง

ส่วนการกำเนิดธงกฐินในปัจจุบันนั้น อาจเกิดขึ้นพร้อมกับการเกิดบริวารกฐินในสมัยสุโขทัย และยึดถือปฏิบัติเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน การอุปมาอุปไมยจนเกิดการทำสัญลักษณ์ธงกฐินขึ้นอาจด้วยเหตุผลความเชื่อในตำนานนิทานโบราณ เรื่องเศรษฐีเกิดเป็นจระเข้และต้องการทอดกฐินภรรยาเศรษฐีจึงทำธงจระเข้ปักหัวเรือไปเพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนสามีของตน แต่ทั้งนี้ก็แฝงไว้ด้วยคำสอน เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจพระภิกษุสามเณรให้ระวังภัยทั้ง 4 รวมถึง การเตือนสติ ระบุสัตว์ต่าง ๆ ในพิธีกฐินจึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะชี้ให้เห็นว่า การทำบุญทอดกฐินนั้น เพื่อขจัดหรือบรรเทาสัตว์ร้ายในดวงจิตของเรา คือ ความโลภในทรัพย์สมบัติ และผลประโยชน์ของคนเราเป็นตัวกิเลส คือ ความโลภ เป็นอันตรายต่อความบริสุทธิ์ของใจ ทำให้เป็นคนเห็นแก่ตัว ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน และอีกนัยหนึ่งคือ การแจ้งให้ผู้ที่ต้องการทอดกฐินทราบ ว่า วัดแห่งนี้ มีการจัดทำพิธีทอดกฐินไปแล้ว จึงนำสัญลักษณ์ธงจระเข้เข้าไปติดไว้หน้าวัด เพื่อเป็นการแจ้งให้ทราบ “การนำธงกฐิน เช่น รูปจระเข้ นางมัจฉา เป็นสัญลักษณ์ของการทอดกฐิน ซึ่งมีตำนานแฝงด้วยคติธรรม นับว่าเป็นศิลปะที่เป็นเอกลักษณ์ของไทยมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้เป็นการสร้างศรัทธา

ในบุญกฐินมากยิ่งขึ้น ในสมัยพุทธกาลไม่มี ปัจจุบันใช้ธงกฐินเพื่อสร้างศรัทธา” (สุรีย์ ชนะโสภิตานนท์, 2560, น.113-114)

แม้ว่าในปัจจุบันจะมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบกฐินไปมากมายเพื่อให้เข้ากับยุคสมัย แต่สิ่งหนึ่งที่ยังคงเหมือนเดิมคือ จิตศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อพระพุทธศาสนาซึ่งจะเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาและเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนสืบไป

เรื่องบุญกฐิน

ความปรารถนาในบุญ ในสมัยพุทธกาล และปัจจุบันนี้ไม่มีความแตกต่างกันมากนักเพราะพุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่ที่เข้ามาทำบุญก็เพื่อทูลนบารุงพระพุทธศาสนา นั่นหมายถึงพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ รวมทั้ง ทำทูลนบารุงศาสนสถานต่าง ๆ อานิสงส์การทอดกฐินจึงมีพลังพุทธานุภาพ เนื่องจากทำได้ปีละ 1 ครั้ง จึงทำให้พุทธศาสนิกชนให้ความสนใจและร่วมทำบุญกฐินมาก ตั้งแต่ในสมัยพุทธกาลถึงปัจจุบัน อานิสงส์หรือบุญที่ได้จากการทอดกฐิน คือ บุญกิริยาวัตถุ 3 ซึ่งถือว่าเป็นหลักแห่งการทำความดี บุญกิริยาวัตถุ 3 เป็นการสร้างกุศล 3 ประการ ได้แก่ “1. ทานมัย บุญกิริยาวัตถุ (บุญกิริยาที่สำเร็จด้วยทาน) 2. สิลมัย บุญกิริยาวัตถุ (บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีล) 3. ภวานมัย บุญกิริยาวัตถุ (บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภวานา)” (ที.ป.า.(ไทย) 11/305/269) นอกจากนี้ พิธีกรรมกฐินก็เป็นการสานต่อพุทธานุญาตของพระพุทธเจ้าที่ทรงอนุญาตให้ประเพณีมีขึ้นในพระพุทธศาสนาทำให้มีการสงเคราะห์พระพุทธศาสนา และพระภิกษุสงฆ์ตามพระวินัย ซึ่งเป็น พุทธานุญาตส่งผลให้ผู้ที่ได้ร่วมประเพณีนี้มีความสุขใจในการทำความดี

ในส่วนของอานิสงส์ของผู้กรานกฐินนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำธรรมีกถา ในเพราะเหตุเป็นค้ำมูลนั้น ในเพราะเหตุแรกเกิดนั้น แล้วรับสั่งกะภิกษุทั้งหลายว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายผู้จำพรรษาแล้วได้กรานกฐิน ภิกษุผู้ใดได้กรานกฐินแล้วจักได้อานิสงส์ 5 ประการคือ

1. เทียวไปไหนไม่ต้องบอกลา
2. ไม่ต้องถือไตรจีวรไปครบสำหรับ
3. ฉันทคณโกชนันได้
4. ใช้สอยอติเรกจีวรได้ตามปรารถนา
5. จีวรอันเกิดขึ้น ณ ที่นั้นจักได้แก่พวกเขา

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ 5 ประการนี้จักได้แก่ภิกษุทั้งหลายผู้ได้กรานกฐินแล้ว” (วิ.ม.(ไทย) 5/306/161)

กล่าวได้ว่า ในการทำบุญกฐินพุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่เชื่อว่าได้บุญมาก เพราะจำกัดด้วยข้อกำหนดหลายอย่างคือ เป็นการถวายทานที่จัดเป็นกาลทานอันอยู่ในลักษณะสังฆทานประเภทหนึ่งไม่เจาะจงพระสงฆ์รูปใดรูปหนึ่ง มุ่งถวายต่อพระสงฆ์โดยแท้จะได้รับอานิสงส์มากสามารถทำให้เข้าถึงมนุษยสมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติได้ในที่สุด

บทสรุป

การวิเคราะห์ความแตกต่างเรื่องกฐินในสมัยพุทธกาล-ปัจจุบัน ทำให้ทราบความเปลี่ยนแปลงและข้อดี-ข้อควรพัฒนาของการทอดกฐินในสังคมไทย คือ เกิดแนวทางในการแก้ไขปัญหาของการทอดกฐินในปัจจุบัน และแก้ไขให้ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาหรือพุทธบัญญัติ เพื่อให้พุทธศาสนิกชนทราบถึงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับพระวินัยถือเป็นการสร้างความเห็นที่ถูกต้อง เกิดเป็นต้นแบบและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับสังคม วัดกับชุมชน พระภิกษุสงฆ์และพุทธศาสนิกชน ในด้านการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดการสร้างสรรค์ในหมู่คณะและทำให้

รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ 7 “วิถีพุทธ วิถีชุมชน รากฐานชีวิตศรัทธาเชิงสังคมล้านนาในสังคมวิถีใหม่”
วันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2564 ณ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลดีขึ้น ทั้งนี้ หากวัดไม่มีการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน คนในชุมชนไม่ศรัทธา ก็จะส่งผลเสียต่อวัดได้ ดังนั้น พิธีกรรมทางศาสนาอย่างเช่น “การทอดกฐิน” จึงเป็นการสร้างความสัมพันธ์และความสามัคคีระหว่างหมู่คณะได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เอกสารอ้างอิง

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาเถรสมาคม. (2549). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ปริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2557). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 27. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพุทธโฆสเถระ. (2551). **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. (สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ มหาเถระ) และคณะ แปล). (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพมหานคร : ธนาเพรส.
- พระมหาอารีย์ พลทธิโก และ พระมหาสมบุญ อนนตชโย. (2558). **ธรรมบท ภาคที่ 4 แปลโดยพยัญชนะ ฉบับสองภาษา (ไทย-บาลี) สำหรับนักเรียน ชั้นประโยค 1 – 2**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ เลียงเชียง.
- สมชาย ใจดี และยรรยง ศรีวิริยาภรณ์. (2536). **ประเพณีและวัฒนธรรมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- สุรีย์ ชนะโสภิตานนท์. (2560) “รูปแบบการทอดกฐินสำหรับชาวพุทธไทย”. **ดุष्ฎินิพนธ์พุทธศาสตร์ดุष्ฎิบัณฑิต**, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.